

Secvențe de istoria bisericii cuprinse în
„Hronica românilor ...” a lui Gheorghe Șincai

Lector univ. dr. CORINA TEODOR
Universitatea „Petru Maior,” Târgu-Mureș

O evaluare a istoriografiei ecleziastice iluministe ardelene nu poate ocoli contribuția lui Gheorghe Șincai, istoricul profesionist a cărui copilărie este legată de meleagurile mureșene. Tributar în privința formației sale intelectuale mediului blăjean, celui italian și vienez, tânărul Șincai se va dovedi a fi un Aufklärer valoros. O importanță specială au avut-o anii petrecuți la Roma, ca bursier al Colegiului De Propaganda Fide (1775-1779), când în ciuda destinației aparte a studiilor (filosofie și teologie), Șincai și-a format o pregătire istorică serioasă, după cum s-a accentuat adesea în istoriografie.¹⁵⁸ Au contribuit la aceasta zilele petrecute explorând bibliotecile Vatican, de la Santa Maria sopra la Minerva și benedictină, dialogurile purtate cu secretarul Propagandei, Borgia, prin intermediul căruia tânărul român descoperea mediile savante romane.¹⁵⁹ Confesiunile sale sunt mai mult decât elocvente: „însă nu numai atât, dar el însuși adesea a căutat și mi-a dat să citesc scriitori în diferite limbi, care nu erau cunoscuți de mine până atunci și care pomeneau ceva despre români. M-a invitat adeseori la masa sa, plină de prieteni (italieni) sau chiar de erudiți străini, din ale căror prea învățate discuții și dispute am profitat mult în istorie și în alte științe.”¹⁶⁰

Încă un an la Viena, în 1779, i-a completat pregătirea, oferindu-i prilejul de a audia la Universitate cursuri de drept natural, public și ecleziastic, într-o perioadă de reformism didactic austriac, ce stătea sub semnul lui *Ratio educationis*. Acum l-a întâlnit pe Samuil Micu, dar a purtat și ample discuții cu istoricii maghiari – Daniel Cornides (considerat de el cel mai strălucit istoric maghiar al epocii) și Benkö Jozsef, după cum a investigat biblioteci particulare

¹⁵⁸ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Ed. Dacia, 1972, p. 122.

¹⁵⁹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, Ed. Didactică și pedagogică, 1969, p. 166; Dumitru Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 203.

¹⁶⁰ Gheorghe Șincai, *Opere. I. Hronica românilor*, ed. de Florea Fugariu, vol. I, București, Ed. pentru literatură, 1967, p. XXV.

sau cea a Nunțiatunii,¹⁶¹ ca protejat al nunțului Joseph Garampi, viitor cardinal, amic al lui Muratori,¹⁶² prilej de a copia noi documente.

Dedicat slujirii bisericii proprii, reîntors la Blaj, a ocupat importante funcții didactice, cea de catehet al școlii naționale, iar din anul 1784 director al școlilor naționale românești greco-catolice din Ardeal, până când violentul conflict cu episcopul Ioan Bob s-a încheiat cu demiterea sa, în anul 1794.¹⁶³

Destinul i-a rezervat o zbuciumată serie de peregrinări prin Oradea, Viena și Buda, Șincai sperând să poată anula acuzațiile ce-l transformaseră într-un tulburător al liniștii publice, dar fără rezultat. Simultan, era măcinat de gândul de a-și finaliza *Hronica*, astfel că la Buda a dedicat mult timp bibliotecii Széchenyi și arhivei contelui Kovachich.¹⁶⁴ Ultimii ani i-au adus o liniște relativă, după ce la 15 mai 1804 a fost numit corector la Tipografia de la Buda, lucrând o vreme alături de Samuil Micu și concentrându-se asupra finalizării cărții sale. Dar faptul că după moartea lui Micu n-a reușit să ocupe definitiv și postul acestuia a echivalat cu noi decepții și neliniști. Între Alba Iulia, Oradea și Blaj s-a încăpățânat să caute sprijin pentru editarea *Hronicii*, până când la 2 noiembrie 1816 se stingea din viață, la Sinea.¹⁶⁵

Spre deosebire de Samuil Micu și de Petru Maior, pentru care istoria ecleziastică s-a regăsit în lucrări distincte, fie traduceri, fie compoziții originale, în cazul lui Gheorghe Șincai astfel de reflecții sunt integrate în opera sa de maturitate istorică, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. O monumentală sinteză de istorie românească, cu incursiuni și în istoria Europei centrale și de sud-est, *Hronica* este finalitatea unor cercetări de decenii. Că această lucrare este rodul unei activități îndelungate o poate sugera chiar monumentalitatea și densitatea textului,¹⁶⁶ dacă am face abstracție de reflecțiile personale ale autorului, care certifică faptul că se gândea deja în 1780 la o istorie a românilor, pe care o va finaliza abia în 1811, conform corespondenței sale cu Samuil Vulcan: „După ce cu multă osteneală am alcătuit *Cronica daco-românilor până la timpul împărătesei Maria Tereza*, socot că înainte de toate nu am

¹⁶¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 122-123.

¹⁶² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 168.

¹⁶³ Dumitru Popovici, *op. cit.*, p. 204.

¹⁶⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 174.

¹⁶⁵ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 103-131.

¹⁶⁶ Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 109.

*altceva de făcut decât să rog cu umilință pe ilustritatea Voastră ca pentru revizuirea ei să binevoiască a numi grațios pe cine va voi.*¹⁶⁷

Dacă spiritul sintezei l-a determinat ca să selecteze doar cele mai importante momente în ceea ce privește coordonatele ecleziastice de istorie românească, la fel cum s-a întâmplat și cu reconstituirile de istorie politică, în schimb apartenența sa la biserica greco-catolică a făcut ca incursiunile în istoria acesteia să fie mai substanțiale, să îmbine evaluările profesioniste cu amintirile de familie.

Înainte de a sublinia cele mai importante elemente de conținut ecleziastic din cuprinsul *Hronicii*, să remarcăm și în acest caz că la temelia lor se află o serioasă documentare. O simplă lectură, ce ia în calcul și aparatul critic, poate repera aceste componente bibliografice importante. O impresionantă aglomerare de izvoare românești și străine, narrative și documentare, din care nu lipsesc Eusebiu din Cezareea – părintele istoriografiei ecleziastice, cronicari și istorici bizantini, poloni, maghiari, precum Długosz, Okolski, Michel Lequien, Cseri Mihály, Bethlen Miklos, Bod Péter, tipărituri ardelene și moldovene din secolul al XVII-lea. Dar în mod special se detașează dialogul său și afinitățile pentru autori celebri din istoriografia occidentală, ce aparțin erudiției colective (precum Jean Bollandus, cu *Acta Sanctorum*, Caesar Baronius, primul apărător al tezelor istorice catolice în fața ofensivei protestante, cu *Analele ecleziastice* și continuatorul său Odoricus Raynaldus). Nici literatura istorică românească (Ureche, Costin, Cantemir),¹⁶⁸ nici contemporanii săi nu puteau lipsi, iluministul Samuil Micu sau istoricul vienez Johann Christian Engel, cu care, pe de o parte a purtat o corespondență amicală, științifică, ce s-a concentrat asupra schimbului de documente, dar pe de altă parte a polemizat constant în interiorul *Hronicii*.

Asupra lui Șincai, achizițiile erudiției colective, interesul pentru științele auxiliare, pentru reperarea unor noi izvoare istorice, se reflectă și în notițele fugare despre ceea ce a văzut el însuși. Totul devenise izvor istoric, de la Columna lui Traian, așa cum arăta în 1775 („*eu încă de atunci le-am văzut*”)¹⁶⁹ la documentele culese din arhivele Vatican, din Viena, din cele ale episcopiei greco-catolice. Într-un dialog continuu cu cititorii, preocupat de credibilitatea narațiunii sale istorice, Șincai nu ezită să facă o critică a izvoarelor, fie când e vorba de succesiunea cronologică („*autorii, carii scriu despre acești doi ani, așa au*

¹⁶⁷ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Ed. pentru literatură, 1965, p. 188.

¹⁶⁸ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1984, p. 152-153.

¹⁶⁹ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, vol. I, p. 11.

încâlcit toată bronologia, cât însumi nu mă pot desbăta”),¹⁷⁰ fie când apelează la introducerea în text a unor documente, de a căror autenticitate nu este convins, atâta vreme cât nu le-a avut în mână (este și cazul Diplomei a doua leopoldine a unirii: „despre diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, la cele ce s-au zis de Samoil Clain, eu mai adaog că de-ar fi fost acela de la împărăție eșit, tocma atunci fiind în Viena vlădicul Athanasie, împăratul sau i l-ar fi dat lui sau l-ar fi trimis la guberniu, ci împăratul aceaia n-au făcut; așadară, diplomatul acela au fost numai de iezuviți scornit spre asuprirea noastră...”).¹⁷¹

Că n-a fost străin de raționalismul veacului, că **Învățătura firească spre surparea superstiției norodului** nu e doar o lucrare a sa ci și un crez, o dovedește modul în care caută să risipească nimbul legendar ce învăluie anumite evenimente. Între legendă și triumful rațiunii, Șincai alege a doua soluție. Nu ar trebui deci să fie surprinzător modul în care respinge motivul legendar al botezului lui Constantin cel Mare la Roma, deși „așa bîrfea cei ce-mi arăta și baptisteriul, în carele s-ar fi botezat de Silvestru, cel dintâi papa de la Roma.”¹⁷² Nici practica comerțului cu indulgențe, care apare drept o metodă pentru fidelitatea în credința ortodoxă la sfârșitul secolului al XVII-lea nu-i inspiră încredere: „și tatăl meu, Ioan Șincai își cumpărase una, cu 40 de lei, ce să i se pună pe pept când se va astruca, dară eu n-am lăsat să i se pună, bine știind că darul lui Dumnezeu nu se poate vinde pe bani.”¹⁷³

Din punctul de vedere al conținutului de istorie ecleziastică din **Hronică**, în spatele structurii analitice, Șincai a îmbinat mesajul educativ, cu cel pragmatic și recuperatoriu. Cu alte cuvinte, a îmbinat mai multe tipuri de analize, de la verdictele date asupra unor evenimente ce-și puteau găsi utilitatea pentru contemporani, la examinarea atentă a istoriei bisericii proprii și la apărarea identității acesteia, condamnând presiunea latinizantă, continuând de fapt linia lui Samuil Micu și a raționalismului iluminist vienez,¹⁷⁴ până la câteva divagații de natură terminologică și cronologică, menite să ușureze înțelegerea firului evenimential de către cititori.

În această lucrare de sinteză, care nu a avut ambiția unei istorii ecleziastice complete în țările române, singurele încercări ale lui Șincai de a urmări șirul ierarhilor sunt în legătură cu Transilvania de la cumpăna veacurilor XVII-XVIII. Dar istoricul nu oferă sentințe definitive, nefiind preocupat de acest subiect la fel de mult ca Samuil Micu. N-a încercat să alcătuiască o nouă

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 73.

¹⁷¹ Idem, *op. cit.*, vol. III, București, Ed. pentru literatură, 1969, p. 264.

¹⁷² Idem, *op. cit.*, vol. I, p. 77.

¹⁷³ Idem, *op. cit.*, vol. III, p. 257.

¹⁷⁴ Corina Teodor, *op. cit.*, p. 103.

listă de ierarhi români ardeleni și fiindcă ipoteza sa, chiar dacă ușor de contestat de alți istorici, era că instituția bisericii unite din Transilvania își avea începuturile în secolul al IV-lea, fiind în legătură cu acel Teofil, în realitate got, menționat la Conciliul de la Niceea.¹⁷⁵ Așadar, rădăcini instituționale seculare, precum cele ale neamului a cărui istorie o reconstitua.

Dacă în cazul Țării Românești și al Moldovei puține sunt notațiile lui Șincai despre istoria ecleziastică, doar consemnarea unor apariții instituționale noi ori decizii politice sunt aspru criticate – precum trecerea la Reformă a lui Despot Vodă,¹⁷⁶ ceea ce rămâne meritoriu este preocuparea lui Șincai de a pune în circulație documente străine, îndeosebi papale, ce fac referire la români, din secolele XIII-XVI. Cu siguranță efect al documentării italiene, ele oferă și prilejul unor transparente elogii pentru câțiva suverani pontifi: Grigore IX¹⁷⁷ și Clement VI,¹⁷⁸ etichetați identic, cu formula „*ca un bun păstoriu.*”

Reflectând asupra istoriei ecleziastice a românilor ardeleni din secolele XVII-XVIII, Șincai n-a ezitat s-o interpreteze simultan din mai multe unghiuri de vedere: al implicațiilor politice, austriece, al presiunii calvine și al reacției ortodoxe de peste Carpați. Unele din efecte – divergențele confesionale – par a fi înscrise într-o eternitate sfâșietoare. Prezente în Evul mediu la scară europeană, iar în secolul al XVIII-lea în mediul ardelean ele par a fi ușor înțelese de autor: „*pentru că știu năravurile popești, ca unul carele am fost între dânzii și în cinul lor, cel mai de gios în sfințire, dară al doilea în deregătoriu, ca un canonic în zece ani.*”¹⁷⁹

În dosarul unirii, în care inclusese acte sinodale ca și rescripte imperiale, elementul catalizator a fost, în opinia lui Șincai, Curtea imperială. A fost și aceasta o dovadă a atmosferei iluministe, a politicii reformiste pe care a respirat-o în anii de formație școlară. Astfel încât comentariul său din dreptul anului 1683 începe cu o formulă admirativă: „*minunate sunt lucrurile Dumnezeuului nostru, al căruia nume să fie lăudat din veci până în veci, că din anul acesta au început fericirea carea era să se verse apoi peste neamul cel obidat al românilor.*”¹⁸⁰ Ca toți congenerii săi ardeleni va avea cultul dinastic, astfel că cel mai important artizan extern al unirii a fost în opinia sa împăratul Leopold: „*vezi că împăratul Leopold pe niminea au silit la unirea cu romano-catolicii, fără numai cât au vrut să ajute pe românii cei ticăloși, carii până astăzi nu-și cunosc*

¹⁷⁵ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, vol. I, p. 69.

¹⁷⁶ Idem, *op. cit.*, vol. II, București, Ed. pentru literatură, 1969, p. 285.

¹⁷⁷ Idem, *op. cit.*, vol. I, p. 396.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 489.

¹⁷⁹ Idem, *op. cit.*, vol. II, p. 183.

¹⁸⁰ Idem, *op. cit.*, vol. III, p. 177.

binele și folosul său, ca să fie povățuiți de bărbați născuți din sângele lor, pre cari îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele străine, care numai pentru aceeaia cârtesc împotriva povățuitorilor celor din neamul nostru, ca să poată suge sângele românilor.”¹⁸¹

Scrupulos, dar și extrem de responsabil în fața posibililor cititori, cu o scriitură greoaie, dar pe alocuri cu niște comentarii malițioase, cu o încrâncenare aproape obsesivă pentru utilitatea documentelor în istorie, cu un mesaj ce trebuia să sensibilizeze idealurile naționale ale românilor, Șincai rămâne, chiar dacă doar prin secvențele din *Hronica*, și un istoric ecleziastic. Nefăcând din istoria bisericii un scop în sine, opera sa, mai ales după editările din secolul al XIX-lea, va fi însă în atenția generației romantice de istorici ai bisericii.

Sequences of Church History in Gheorghe Șincai's „Hronica românilor ...”

Abstract

Unlike Samuil Micu and Petru Maior, whose contributions in ecclesiastic history took the shape of distinct works – translations or original papers – in Gheorghe Șincai's case such reflections are part of his masterpiece – *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. It is a monumental synthesis of Romanian history, with many forays in European history, and represents the final result of many decades of study and serious documentation in the Italian, Austrian and Hungarian libraries.

From thematic point of view, we may observe that the spirit of synthesis convinced Șincai to choose only the most important aspects from Romanian ecclesiastic history. There is only one exception, which is represented by his forays in the Greek-Catholic Church history, a lot more substantial because of his affiliation to this church; he succeeded in combining, in a professional way, the historical evaluations and family memories.

Although the history of church was not the official purpose of the work, *Hronica românilor...* will be considered as a reference point by the romanticist generation of ecclesiastic historians, especially after its publication in the 19th century.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 237.